

Гнатенко І.А.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва та бізнесу
Київського національного університету технологій та дизайну

Hnatenko Iryna

PhD in Economics, Associate Professor,
Department of Entrepreneurship and Business
Kyiv National University of Technologies and Design

ОЦІНЮВАННЯ СИСТЕМИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

ASSESSMENT OF UKRAINE'S FOOD SECURITY SYSTEM

У статті узагальнено аспекти оцінювання системи продовольчої безпеки України. Визначено, що продовольча безпека є динамічною ознакою, що змінюється під впливом чинників і загроз внутрішнього та зовнішнього середовища. Доведено, що до складу концепції безпечного функціонування повинно бути включено формування основ системи управління, яка націлена на створення передумов для сталого функціонування та регулярне задоволення потреби у безпеці. Зроблено висновок, що оскільки в кожній системі існують пороги чутливості, вразливості та розпаду, задля забезпечення безпечного функціонування система повинна бути в постійному очікуванні сигналів зовнішнього та/або внутрішнього середовища, які «запускають» механізм виникнення негативних або позитивних змін та адекватної відповіді на них. Визначені базові основи діагностування середовища забезпечення продовольчої безпеки.

Ключові слова: оцінювання, система, продовольча безпека, управління, діагностування, економічне середовище.

В статье обобщены аспекты оценивания системы продовольственной безопасности Украины. Определено, что продовольственная безопасность является динамическим признаком, изменяющимся под влиянием факторов и угроз внутренней и внешней среды. Доказано, что в состав концепции безопасного функционирования необходимо включить формирование основ системы управления, которая нацелена на создание предпосылок для устойчивого функционирования и регулярного удовлетворения потребности в безопасности. Сделан вывод, что поскольку в каждой системе существуют пороги чувствительности, уязвимости и распада, для обеспечения ее безопасного функционирования система должна быть в постоянном ожидании сигналов внешней и/или внутренней среды, которые «запускают» механизм возникновения негативных или позитивных изменений и адекватного ответа на них. Определены базовые основы диагностирования среды обеспечения продовольственной безопасности.

Ключевые слова: оценивание, система, продовольственная безопасность, управление, диагностирование, экономическая среда.

The article summarizes aspects of assessing the food security system of Ukraine. It is determined that food security is a dynamic feature that changes under the influence of factors and threats to the internal and external environment. The formation of a reliable food security system of the state and regions ensures their stable functioning and creates conditions for the growth of economic potential. It is generalized that the main criteria of food security are food independence, food sufficiency, availability of food consumption. It is determined that when assessing the level of food security, the generally accepted line of approaches is used – the protective approach; sustainable approach; evolutionary approach; process approach; competitive approach; harmonization approach. Among the functional components of food security are economic, intellectual and personnel, technical and technological, political and legal, information, environmental, law enforcement. The principles of the food security system are systematized: priority of preventive measures, legality, complex use of forces and means, coordination and interaction, competence, economic expediency, planned basis of activity, system. The components of the food security system are given. It is proved that the concept of safe operation should include the formation of the foundations of the management system, which aims to create the conditions for sustainable operation and regular satisfaction of security needs. It is concluded that since there are thresholds of sensitivity, vulnerability and decay in each system, to ensure safe operation, the system must be constantly waiting for signals from the external and / or internal environment that "trigger" the mechanism of negative or positive changes and respond to them. The basic bases of diagnosing the

food security environment are determined. The effectiveness of the method of scanning the internal and external environments in the analysis of food security risks is proved, as it allows to assess the features of the internal and external environments, namely changes are analyzed by constructing "chains of phenomena".

Keywords: *evaluation, system, food security, management, diagnosis, economic environment.*

Постановка проблеми. Продовольча безпека є динамічною ознакою, що змінюється під впливом чинників і загроз внутрішнього та зовнішнього середовища. Формування надійної системи продовольчої безпеки держави та регіонів забезпечує їх стабільне функціонування і створює умови для зростання економічного потенціалу. Враховуючи багатоаспектний та динамічний характер процесу управління безпекою, особливо актуальними є питання використання методів оцінювання і прогнозування її рівня, а також моделювання процесу діагностики. Оцінка стану продовольчої безпеки є важливою умовою для забезпечення економічної стабільності, ефективного діяльності, посилення соціальних гарантій. Правильно організована система продовольчої безпеки дозволяє протистояти як внутрішнім, так і зовнішнім реальним та потенційним загрозам. Це обумовлює актуальність дослідження процесу оцінки продовольчої безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як справедливо зазначено у працях І. Артімонова, М. Зось-Кіора, Є. Кирилюка, С. Корновенко, О. Трхимець, Г. Шарого та інших вчених розробка та застосування на практиці системи забезпечення продовольчої безпеки наразі стає однією з базових передумов нормального функціонування економіки [1; 4; 6–7; 9].

Серед інших виділяють такі критерії безпеки:

– продовольчої незалежності – критерій достатності продовольчого споживання (енергетична цінність добового душевого раціону харчування має бути не нижчою за 2,5 тис. ккал). Показниками продовольчої незалежності країни є частка продовольчого імпорту в загальному обсязі продовольчого споживання. Аналогічне значення належить питомій вазі продукції вітчизняного виробництва в забезпеченні галузей АПК основними виробничими ресурсами;

– критерієм достатності продовольчого споживання є відношення фактичного рівня душевого споживання основних продуктів харчування до науково обґрунтованих (медично рекомендованих) норм здорового харчування;

– критерій доступності продовольчого споживання (витрати на продовольчі потреби мають не перевищувати 60 % сімейного бюджету). Показниками критерію доступності продовольчого споживання є відношення вартості річного душевого набору продуктів харчування, що відповідає науково обґрунтованим (медично рекомендованим) нормам здорового харчування, до річного душевого доходу [4; 7; 10].

Також важливою є фізична доступність харчових продуктів, що характеризується наявністю продовольства в необхідному асортименті на території держави та відповідного її регіону у будь-який момент часу; економічної доступності харчових продуктів, що визначається здатністю населення незалежно від їх місця проживання і соціального статусу споживати продовольство, принаймні на

мінімальному рівні; безпеки харчових товарів для споживачів, що відповідає умовам ефективного функціонування механізму запобігання виробництва та реалізації неякісних продовольчих товарів.

Деякі вчені вважають за необхідне при оцінці рівня продовольчої безпеки розраховувати запаси продовольства у співвідношенні до можливого обсягу споживання на ринку; динаміку виробництва зернових в основних країнах-імпортерах зерна (Індія, Китай тощо); частку кінцевих запасів зернових культур у загальному обсязі їх виробництва; динаміку виробництва зернових в країнах з дефіцитом харчових продуктів, що виник унаслідок низьких доходів; обсяги поставок п'яти основних світових експортерів зерна пшениці і кукурудзи до потреб імпортоорієнтованих країн; динаміку експортних цін на основні види зернових тощо [5; 7–8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Ускладнення економічного та політичного характеру, вимагають від органів влади адаптуватися в умовах загальнополітичної та економічної нестабільності і знаходити адекватні рішення загроз ефективному функціонуванню, а саме – відсутність законодавчої бази та постійні зміни положень діючого законодавства. Можна говорити про проблему формалізації оцінки й забезпечення продовольчої безпеки, як механізму мобілізації і раціонального управління продовольчими ресурсами держави з метою їх найбільш ефективного використання та забезпечення сталого функціонування суспільства в умовах мінливого зовнішнього середовища.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення аспектів оцінювання системи продовольчої безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. При оцінці рівня продовольчої безпеки використовується загальноприйнята лінійка підходів – захисний підхід; стійкісний підхід; еволюційний підхід; процесний підхід; конкурентний підхід; гармонізаційний підхід [4].

В зв'язку з тим, що продовольча безпека являє собою складну багатофакторну категорію, всі підходи слід розглядати в комплексі. Відповідно до цього, продовольчу безпеку слід розуміти як комплексну характеристику результатів діяльності держави, одержаних завдяки ефективному використанню його ресурсів, скерованих на досягнення цілей й убезпечення від загроз зовнішнього та внутрішнього середовищ [7].

Формування системи продовольчої безпеки, як і будь-якої системи, засноване на принципах. При цьому, серед вчених відсутня єдина думка щодо їх формування і застосування, що і визначає актуальність систематизації принципів продовольчої безпеки [5; 7].

Сучасні вчені розглядають «систему безпеки» й «систему продовольчої безпеки» під кутом різних ієрархічних рівнів, з різних позицій. Функціональні складові продовольчої безпеки – економічна, інтелектуальна і кадрова, техніко-технологічна, політико-правова, інформаційна, екологічна, силова [1; 2; 6; 8].

Принципи системи продовольчої безпеки: пріоритет заходів попередження, законність, комплексне застосування сил і коштів, координація та взаємодія, компетентність, економічна доцільність, планова основа діяльності, системність.

З урахуванням наведеного складові системи продовольчої безпеки представлені на рис. 1.

До складу концепції безпечного функціонування повинно бути включено формування основ системи менеджменту, яка націлена на створення передумов для сталого функціонування та регулярне задоволення потреби у безпеці. Така концепція оперує власними поняттями, наприклад, «загроза», «ризик», «криза», «стратегія продовольчої безпеки» [7].

Відповідно теорії системи в кожній системі існують порogi чутливості, вразливості та розпаду.

Задля забезпечення безпечного функціонування система повинна бути в постійному очікуванні сигналів зовнішнього та/або внутрішнього середовища, які «запускають» механізм виникнення негативних або позитивних змін та адекватної відповіді на них. Згідно з цим існують базові основи діагностування середовища (зовнішнього та внутрішнього), а саме [1; 4]:

1) оцінка оточуючих чинників повинна проводитись з метою інформування про можливість та загрози. Результати аналізу використовуються для розробки заходів по досягненню та підтримки достатнього рівня продовольчої безпеки;

2) для отримання інформації про стан і тенденції розвитку чинників внутрішнього та зовнішнього середовища у ході обґрунтування стратегічних напрямлень необхідна методика комплексного всеохоплюючого аналізу, який притаманні наступні розділи:

оцінка протидії загрозам;

оцінка основних чинників появи загроз з боку внутрішнього середовища;

регулярний аналіз стану та розвитку зовнішнього середовища;

аналіз та оцінка світових тенденцій розвитку;

формулювання зони функціонування країни;

передбачення впливу змін факторів середовища на стан країни.

Головним елементом забезпечення продовольчої безпеки є діагностика, яка у даному контексті переслідує наступні цілі [8]:

виявлення факторів порушення стану продовольчої безпеки;

формулювання зони функціонування;

прогноз зони функціонування у майбутньому з подальшим визначенням заходів з нейтралізації негативних тенденцій і обрахуванням витрат на вживання цих заходів;

аналіз стану країн-конкурентів і країн-партнерів.

Досягнення і підтримка на стабільному рівні продовольчої безпеки неможливі без застосування при розробці та впровадженні в життя будь-яких проєктів (планів, стратегій) про вірогідність недосягнення тих чи інших показників, тобто про рівень ризику. Майже всі сучасні методики дослідження ризику та зовнішнього середовища не носять комплексний характер і не спрямовані на систематичне повідомлення щодо несприятливих або сприятливих тенденцій, що намічаються у внутрішньому і зовнішньому середовищах [5; 7].

Метод сканування внутрішнього і зовнішнього середовищ по суті є більш комплексною методикою аналізу ризиків продовольчої безпеки. Він дозволяє оцінювати риси внутрішнього і зовнішнього середовищ, а саме зміни аналізуються шляхом побудови «ланцюжків явищ».

Висновки. Отже, створення організаційно-економічного механізму дотримання відповідного рівня продовольчої безпеки потребує регулярної системної діагностики якості використання існуючого продовольчого потенціалу з метою ліквідації можливості порушення стану безпеки і виникнення кризових ситуацій, а також встановлення змоги країни та її регіонів протистояти негативним чинникам з боку зовнішнього середовища.

Важливою умовою підтримування в стані продовольчої безпеки виступає наявність організаційної структури управління даною системою, яка здат-

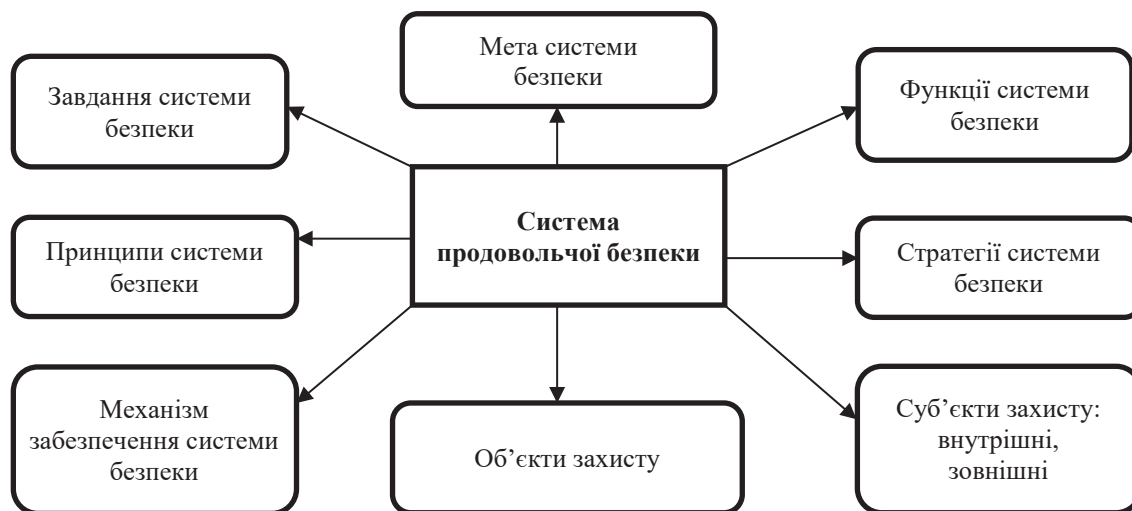

Рис. 1. Складові системи продовольчої безпеки

Джерело: узагальнено автором на основі [4; 7]

на пристосовуватись до нестабільного зовнішнього середовища, а також механізм застосування сприятливих світових та регіональних тенденцій, які виникають. Ефективно функції досягнення та підтримки продовольчої безпеки реалізуються завдяки виокремлення в організаційній структурі управління організаційної одиниці – служби забезпечення продовольчої безпеки.

Бібліографічний список:

1. Артимонова І.В. Теоретичні підходи до формування системи продовольчої безпеки. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2016. № 3(178). С. 19–23.
2. Гнатенко І.А. Концептуальні підходи до управління малими підприємствами з урахуванням критеріїв економічної безпеки та життєвого циклу підприємства. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія : Економічні науки*. 2018. № 3(123). С. 47–56.
3. Гнатенко І.А., Рубежанська В.О. Параметри та показники соціальної безпеки населення України. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2016. № 1. С. 242–249.
4. Зось-Кіор М.В., Кирилюк Є.М., Корноненко С.В., Шарий Г.І. Гарантування продовольчої безпеки в контексті розвитку земельних відносин : [монографія]. Черкаси : ФОП Чабаненко, 2017. 230 с.
5. Сватюк О.Р., Гургула Т.В. Критерії оцінки продовольчої безпеки. *Науковий вісник ЛДУВС*. 2014. № 1. С. 80–91.
6. Стежко Н.В. Теоретико-методологічні підходи до визначення факторів та критеріїв світової продовольчої безпеки. *Економіка і регіон*. 2014. № 5. С. 41–51.
7. Трохимець О.І., Рябченко К.М. Продовольчий ринок України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2018. Вип. 17. Ч. 1. С. 171–178.
8. Трохимець О.І., Рябченко К.М. Регулювання продовольчого забезпечення України. *Науковий журнал Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 25. С. 210–217.
9. Kyryliuk Ye., Kornovenko S., Sharyi G., Zos-Kior M. Land Relations as a Factor of Food Security: collective monograph. Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg, Deutschland, 2017. 387 p.
10. Zos-Kior M., Markov R., Sevryukov V. Land resources management in the context of strengthening food security of Ukraine. Security management of the XXI century: national and geopolitical aspects. Issue 2 : [collective monograph] / in edition I. Markina. Prague. Nemoros s.r.o. 2020. Czech Republic. P. 268–274.

References:

1. Artimonova I.V. (2016) Teoretychni pidkhody do formuvannya systemy prodovol'choji bezpeky [Theoretical approaches to formation of a food safety system]. *Market Relations Development in Ukraine*, vol. 3, no. 178, pp. 19–23.
2. Hnatenko I.A. (2018) Konceptualjni pidkhody do upravlinnja malymy pidpryjemstvamy z urakhuvannjam kryterijiv ekonomichnoji bezpeky ta zhyttjevoghogo cyklu pidpryjemstva [Conceptual approaches to small business management in terms of the criteria of economic security and an enterprise life cycle]. *Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design. Series: Economic sciences*, vol. 3, no. 123, pp. 47–56.
3. Hnatenko I.A., Rubezhanska V.O. (2016). Parametry ta pokaznyky socialjnoji bezpeky naseleння Ukrainy [Parameters and indicators of social safety of the population of Ukraine]. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, vol. 1, pp. 242–249.
4. Zos-Kior M.V., Kyryliuk Ye.M., Kornovenko S.V., Sharyi G.I. (2017) *Gharantuvannya prodovol'choji bezpeky v konteksti rozvytku zemelnykh vidnosyn* [Ensuring food security in the context of land development]. Cherkasy: FOP Chabanenko. (in Ukrainian)
5. Svatyuk O.R., Gurgula T.V. (2014) Kryteriji ocinky prodovol'choji bezpeky [Criteria for assessing food security]. *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*, vol. 1, pp. 80–91.
6. Stezhko N.V. (2014) Teoretyko-metodologichni pidkhody do vyznachennja faktoriv ta kryterijiv svitovoji prodovol'choji bezpeky [Theoretical and methodological approaches to determining the nature and preconditions of the global food problem]. *Economy and region*, vol. 5, pp. 41–51.
7. Trokhymets O.I., Ryabchenko K.M. (2018) Prodovol'chyy rynek Ukrainy: suchasnyy stan ta perspektyvy rozvytku [Food market of Ukraine: current state and prospects of development]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "International Economic Relations and the World Economy"*, vol. 17, pp. 171–178.
8. Trokhymets O.I., Ryabchenko K.M. (2018) Rehulyuvannya prodovol'choho zabezpechennja Ukrainy [Regulation of food security of Ukraine]. *Scientific Journal Black Sea Economic Studies*, vol. 25, pp. 210–217.
9. Kyryliuk Ye., Kornovenko S., Sharyi G., Zos-Kior M. (2017) Land Relations as a Factor of Food Security: collective monograph. Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg, Deutschland.
10. Zos-Kior M., Markov R., Sevryukov V. (2020) Land resources management in the context of strengthening food security of Ukraine. Security management of the XXI century: national and geopolitical aspects. Issue 2: [collective monograph] / in edition I. Markina. Prague. Nemoros s.r.o. Czech Republic, pp. 268–274.